

ANTEPLİ AYNÎ DİVANI'NDAKİ TARİH MANZUMELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Şener DEMİREL¹

ÖZET

Tarih düşürme “ebced hesabı” çerçevesinde bir olayın tarihini belirlemek amacıyla başvurulan bir sanattır ve aynı zamanda Arap alfabesindeki harflerin kolaylıkla ezberlenebilmesi için harflerin birleştirilmesi suretiyle meydana getirilmiş sekiz manasız kelimenin oluşturduğu bir sistemin adıdır. Bir başka ifadeyle ebced hesabı, ebced hesabına tekabül eden sayıları esas alarak herhangi bir olayın tarihini ustalıklı bir veya birden çok kelime, mısra veya beyit hâlinde verecek şekilde harflerin her birinin sayı değerlerinin toplanması sonucunda meydana getirilen bir hesap sistemidir.

Divan şairleri içinde tarih düşürme konusunda özellikle isimleri öne çıkmış olan Hızır Bey, Âdem Baba, Bursalı Haşimî ve Sürûrî gibi şairlerin yanında ismi zikredilmesi gereken bir önemli şair de Antepli Aynî'dir. Antepli Aynî Divanı'nda yer alan 522 tarih manzumesi ile bu türün en önde gelen isimlerinden biridir. Yaklaşık 50 yıla varan bir zaman dilimini içine alan tarih manzumeleri birbirinden değişik konularda söylenmiş olmasıyla dikkat çekmektedir.

Bu yazıda Antepli Aynî Divanı'nda yer alan tarih manzumeleri tarih, konu, tür, yöntem ve üslup gibi birkaç değişik açıdan değerlendirilecek, elde edilen tespit ve değerlendirmeler sayısal verilerle desteklenerek somut bir şekilde gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Antepli Aynî, Tarih düşürme, ebced hesabı, edebi sanat.

AN ANALYSIS OF THE ISOPSEPHIC POEMS IN ANTEPLI AYNÎ'S DIVAN

ABSTRACT

Isopsephy, within the framework of “Abjad numerals”, is a kind of literary art used to determine the date of an event, and is at the same time the name of a system formed by eight meaningless words which

¹ Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, sdemirel@firat.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

were developed to make the Arabic letters learnt by heart easily by combining the letters. In other words, Abjad numerals is a calculation system developed after totalling up all the numerical values of each of the letters basing the numbers corresponding to the Abjad numerals by giving the date of an event with one or more words and lines in a very subtle way.

In the matter of Isopsephy(Abjad numerals) among the Divan poets, especially alongside such prominent ones as Hızır Bey, Âdem Baba, Bursalı Haşimî and Sürûrî, Antepli Aynî is also another important poet that should be particularized. Antepli Aynî, with 522 isopsephic poems in his Divan, is one of the most prominent names of his kind. His isopsephic poems including a rough period of 50 years draw attention with their utterance in a variety of different subjects.

In this paper, the isopsephic poems in Antepli Aynî's Divan are evaluated in terms of date, theme, genre, method and style, and the resultant assessments are brought into sharp relief with collateral numerical data.

Key Words: Antepli Aynî, Isopsephy, Abjad numerals, literary art.

GİRİŞ

Tarih düşürme “ebced hesabı” çerçevesinde bir olayın tarihini belirlemek amacıyla başvuru bir sanattır ve aynı zamanda Arap alfabesindeki harflerin kolaylıkla ezberlenebilmesi için harflerin birleştirilmesi suretiyle meydana getirilmiş sekiz manasız kelimenin oluşturduğu bir sistemin adıdır. Bir başka ifadeyle ebced hesabı, ebced hesabına tekabül eden sayıları esas alarak herhangi bir olayın tarihini ustalıklı bir veya birden çok kelime, mısra veya beyit hâlinde verecek şekilde harflerin her birinin sayı değerlerinin toplanması sonucunda meydana getirilen bir hesap sistemidir.

Edebî sanatlardan biri olarak nitelendirilen bu tarihleme usulünün Türk edebiyatında ilk defa ne zaman başladığı belli değildir. Ancak İstanbul'un fethi sonrasında hızlı bir şekilde yayıldığı, zaman içinde Divan şairlerinin neredeyse tamamının farklı yoğunlukta ilgi gösterdiği, edebî eserlerin bitiş tarihlerinden mezar taşlarına, mimarî yapıların yapılış tarihlerinden savaşımlara kadar çok geniş bir yelpazede tarih düşürme sanatına başvurulduğu görülmüştür.

Tarih manzumeleri sadece tarihî, sosyo-kültürel bir olayı anlatmakla kalmaz, aynı zamanda meselenin estetik boyutuna da yer verirler. Yani bir tarih manzumesi bir yandan tarih manzumesine konu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

olan şahıs veya olay hakkında bilgi verirken, bir yandan da tarih manzumesinin satır aralarında dile getirilmiş estetik unsurları gözler önüne serer. Bu durum aynı zamanda tarih manzumesinin kaleme alındığı dönemin estetik-sanat anlayışının geldiği noktayı göstermesi açısından da ayrıca üzerinde durulması gereken bir husustur.

Konunun bir başka boyutu da tarih manzumeleri ile kaside, gazel ve mesnevi gibi diğer nazım şekilleri arasındaki ayrımın karşımıza çıkmaktadır. Yani gazel, kaside gibi nazım şekillerinde karşımıza çıkan duygu/estetik ağırlıklı içerik yerini bir belli ölçüde matematiksel/aklî bir nitelik taşıyan manzumelerinde kendisini göstermiştir. Kuşkusuz sanatçının çok fazla tarih manzumesi yazmış olması, sanatta nicelik-nitelik meselesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yani bir mısra ya da beyitten yirmili beyitlere varan sayıdaki tarih manzumeleri sürekli bir şekilde belli birtakım konular üzerine söylenmeye başlanınca, zaman içinde sıradanlaşma, sığlaşma ve sanat endişesinden uzaklaşma gibi olumsuzlukları beraberinde getirmiştir. Benzer durumun kaside, gazel ve mesnevî gibi nazım şekillerinde de zaman içinde kendisini gösterdiği bilinen bir gerçektir.

Tarih manzumeleri aynı zamanda Klasik edebiyattaki nazım şekilleri içerisinde bireysel yönü olmakla birlikte, sosyal hayatla bağları en kuvvetli olan ve dikkat çekici oranda sosyal hayatın türlü yönlerine ışık tutan bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarih manzumeleri her ne kadar edebiyatın/şiirin doğal bir parçası gibi görünse de başta tarih olmak üzere, sanat tarihi, mimarî, gemicilik, coğrafya, sosyoloji, psikoloji gibi birçok disiplinin ilgi alanına girebilecek özellikler de taşımaktadır. Bu durumu Aynî'nin tarih manzumelerinde de görmek mümkündür. Tarih manzumelerinin konularına bakıldığı zaman gerçekten birbirinden farklı disiplinlerin ilgi alanına hitap ettiği görülmektedir. Örneğin fetihlerle ilgili tarih manzumeleri tarih; evlenme, sünnet, doğum ve ölüm gibi manzumelere hem tarih hem sosyoloji; çeşme, cami, mescit, vs gibi binalarla ilgili manzumeler hem mimarî hem de dinî açıdan incelenmeye değer özellikler taşımaktadır.

Tarih manzumesi bir yönüyle şairin dış dünyayı ne kadar gözlemlediğini göstermesi açısından da ayrıca üzerinde durulması gereken bir özelliktir. Antepli Aynî'nin 522 tarih manzumesi bu açıdan dikkatli bir şekilde incelendiği zaman ister mimarî, ister savaş-fetih, ister bir göreve atanma ya da azl edilme isterse doğum ve ölüm gibi olaylar olsun hemen bütün manzumelerin ciddi bir gözlem sonucu kaleme alındığını göstermektedir. Bu arada düşürülen tarihlerin veya tarih manzumesine konu olmuş kişilerin durumunun, çoğu zaman objektif bir yargıya izin veren bir pozisyonda ele alındığını, bunun

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

sonucu olarak da müverrih ile o olay veya şahısların arasındaki ilişki/gözlemin kendiliğinden ortaya çıktığını belirtmek gerekir.

Tarih manzumeleri, özde tarih düşürme sanatı, öncelikle belli bir kültür seviyesinin ilgi alanına girmektedir. Çünkü sadece tarih manzumesinin dilini, üslubunu anlamak yetmiyor, bunlarla birlikte özellikle ebced hesabının çok karmaşık türlerini anlamak için aynı zamanda matematik ve diğer bilimler hakkında bilgi sahibi olmak da gerekmektedir.

Divan şairleri içinde tarih düşürme konusunda özellikle isimleri öne çıkmış olan Hızır Bey, Âdem Baba, Bursalı Haşimî ve Sürûrî gibi şairlerin yanında ismi zikredilmesi gereken bir önemli şair de Antepli Aynî'dir. Antepli Aynî Divanı'nda yer alan 522 tarih manzumesi ile bu türün en önde gelen isimlerinden biridir. Yaklaşık 50 yıla varan bir zaman dilimini içine alan tarih manzumeleri birbirinden değişik konularda söylenmiş olmasıyla dikkat çekmektedir.

Bu yazıda Antepli Aynî Divanı'nda yer alan tarih manzumeleri tarih, konu, tür, yöntem ve üslup gibi birkaç değişik açıdan değerlendirilecek, elde edilen tespit ve değerlendirmeler sayısal verilerle desteklenerek somut bir şekilde gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

1. Antepli Aynî'nin Hayatı, Sanatı ve Eserleri Hakkında

1.1 Hayatı

Asıl adı Hasan olan Aynî Antepli Dikeçzâde Hasan Çelebi'nin oğludur.² H.1180/M.1766 yılında Tabakhane semtindeki Emin Dede Mahallesinde doğmuştur. 24-25 yaşlarında İstanbul'a gelen Aynî, burada tahsiline devam etmiş, 6-7 senelik tahsil hayatından sonra Şeyhülislâm Dürrîzâde Ârif Efendi'nin ikinci defa şeyhülislâm olması münasebetiyle yazmış olduğu tarih manzumesi ile kendisine mülâzemet verilmiş ve bundan sonraki senelerde yazdığı kaside ve tarihlerle önemli görevlere getirilmiştir.

Aynî 71 yaşlarında iken 1837 (4 Safer 1253) tarihinde vefat etmiştir. Ölümü üzerine Surûrî'nin düşürdüğü tarih mısraı şöyledir: *Aynî'ye ömri gelmedi lemh-i basar kadar*. Aynî'nin Yusuf Aziz, Gâlib, Muhyiddin ve Feyyâz adlarında dört oğlu olduğu bilinmektedir.

1.2. Sanatı

² Antepli Aynî hakkındaki daha ayrıntılı bilgiler için bkz. Mehmet Arslan, *Antepli Aynî Divanı*, Kitabevi Yay. İstanbul, 2004.

Aynî, Divan şiiri kültürüne ve Divan şiirinin bütün inceliklerine vâkıf bir şairdir. Divanı'nda yer alan nazım şekilleri ve söz konusu nazım şekillerinde dile getirdiği konular onun Divan şiirini tam anlamıyla içine sindirdiğini göstermektedir.

Aynî'den bahseden bazı kaynaklarda, Es'ad Efendi'nin Bağçe-i Safâ-endûz adlı tezkiresinde ve Ahmed Hamdi Tanpınar'ın 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi adlı eserinde, olumlu ifadelere rastlanmaz. Bununla birlikte Aynî'nin edebî kişiliği hakkında bilgi vermesi açısından günümüz edebiyat araştırmacılarından Mine Mengi'nin tespit ve değerlendirmelerine bakmakta fayda vardır: Aynî, edebiyat tarihindeki yerini manzum tarihleriyle yapmıştır. Manzum tarih söylemede edebiyatımızda Sürûrî'den sonra en önde gelen şairlerdendir. Ancak şairliği güçlü değildir. Şiirlerinde Şeyh Gâlib'in büyük etkisi görülür. Nef'î ve Nâbî'den etkilendiğini gösteren beyitleri de vardır. 18. ve 19. yüzyıl şairlerinden bazılarının gazellerine nazireler yazmış, Fitnat'ın bir gazelini tahmis etmiş, bir gazelini de müstezad hâline getirmiştir. İzzet Molla ile birlikte yazdığı yirmi gazeli bulunmaktadır (Mengi 2002, 234-235).

Aynî'nin sanatı hakkında yukarıda belirtilen görüşlerin dışında, şiirlerinden yola çıkılarak birkaç madde ile şunları da söylemek mümkündür:

a. Aynî kendisinden önceki şairler gibi iyi bir eğitim sürecinden geçmiş, Türkçenin yanı sıra Arapça ve Farsçayı başarılı bir şekilde kullanmıştır. Hemen bütün şiirlerinde, örneğin kasidelerinde kullandığı dil ve üslup özellikle Farsçaya ne kadar vâkıf olduğunu göstermeye yetmektedir. Kuşkusuz bir divançe hacminde de olsa bir Farsça divan oluşturması onun bu dili kullanmaktaki başarısını göstermektedir.

b. Aynî'nin edebî kişiliğinin en tipik ve başarılı örneklerinden biri çağdaşı şairlerden Abdülvâsî Çelebi'nin Kaside-i Garra'sına nazire olarak yazdığı 78 beyitten oluşan kasidedir. Söz konusu kasidenin bütün beyitleri düzenli leff ü neşr ile yazılmıştır. Şair, Muhammed Paşa vâsfindaki kasidesinin başında şöyle diyor: “Ber-sanat-ı çâr-çîz yani her bir beytin ilk mısraında dört eşya zikr ve mısra-ı sânde zâten, sıfaten yahud izafeten sekiz eşya zikr olunarak leff ü neşr-i müretteb sanatına riayet olunmuştur.” Aşağıda söz konusu kasidenin ilk iki beyti alınmıştır:

Senin **ebrû** vü **hâl** ü **kâkül** ü **ruhsârın** ey dilber

Meh-i nev necm-i rahşân leyle-i kadr ü **kamer haver**

Beyâz gerden ü **dendân vech-i hüsn** ü **la'l-i cân-bahşın**

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Yem-i nûr u dür-i yektâ gül-i zîbâ mül-i ahmer (Arslan 2004, 71-72)

c. Antebli Aynî'nin edebî kişiliğinin bir başka yansımasını musammat nazım şekliyle yazmış olduğu bir şiirinde görmek mümkündür. Musammat, her bir mısraı iki eşit parçaya ayrılabilen ve aynı zamanda iki eşit parçaya bölünebilen vezin kalıplarıyla yazılan ve iç kafiyeleri bulunan bir nazım biçimidir. Antebli Aynî de 52 beyitten meydana gelen kasidesini bu tarzda başarıyla kaleme almıştır:

Evsâf-ı la'lin **ağzımı** kân-ı Bedahşân **eyledi**
Efkâr-ı zülfün **mağzımı** bir kâfiristân **eyledi**

Âyine aldı **yanına** sürme çeküp **çeşmânına**
Pek bakdı hüsn ü **ânına** kendin de hayrân **eyledi** (Arslan 2004, 80)

d. XVIII. yüzyılda had safhaya ulaşan nazire yazma geleneği XIX. yüzyılda da devam etmiş ve dönemin birçok şairi kendilerini bu nazire yazmaktan alıkoyamamışlardır. Söz konusu şairlerden biri de Antebli Aynî'dir. Aynî Divanı'nda yer alan 228 gazelden 26'sı naziredir. Nazirelerin büyük çoğunluğu yani 14 tanesi Şeyh Gâlib'edir. Geri kalanlar ise Sâmi, Fıtnat Hanım, Nedim ve Ragıp Paşa gibi şairlerin şiirlerinedir. Bu bağlamda şairin Şeyh Gâlib etkisinde kaldığına dair görüş belli oranda geçerlilik kazanmaktadır.

e. Aynî'nin edebî kişiliğine düşülebilecek bir başka not da Keçecizâde İzzet Molla ile giriştiği şiir yarışında bütün kafiyeleri aynı olan yirmi tane birbirine nazire gazel (Divanda 65-84 arası gazeller) yazmış olmasıdır. Beşer beyitten meydana gelen söz konusu yirmi gazelin kafiyeleri "kaparız-kaparız, taparız, saparız, çaparız, yaparız" dan meydana gelmektedir. Aşağıya söz konusu nazire gazellerden biri alınmıştır:

Gideriz mekteb-i ehl-i dile feyzi **kaparız**
Okuruz mes'ele-i aşkı kitâbı **kaparız**

Kâfir ü mü'min ile zülf ü ruhun yâd iderek
Geh sanem-hânede geh Ka'bede yâre **taparız**

Fikr-i ebrû ile didârına müştâk olduk
Geçeriz cısr-i sıratı reh-i hulda **saparız**

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Şu'arâ zülfünü benzetse hata'en müşge
Varırız Çîn ü Hutun mülkini çalıp **çaparız**

Feyz-i akdesden olup tab'ıma Aynî imdâd
Şi'rin envâ'ını Hassân gibi a'lâ **yaparız** (Arslan 2004, 132)

1.3. Eserleri

1.3.1 Türkçe Divan

Yarısını tarih manzumelerinin oluşturduğu bu eserde bir klasik divanda bulunması gereken bütün nâzım şekillerine rastlamak mümkündür.³

1.3.2. Farsça Divan

Daha çok bir divançe özelliği gösteren eser toplam 444 beyitten meydana gelmiştir.

1.3.3. Nusret-nâme

Yeniçeriliğin kaldırılmasına dair 431 beyitten meydana gelmiş mesnevi tarzında bir eserdir. Olayların içinde bizzat bulunan şair söz konusu olayda üç defa cenk ettiğini, on sekiz kez ölümden döndüğünü ve birçok yeniçeri telef ettiğini dile getirmiştir.

1.3.4. Sâkî-nâme

2008 beyitten meydana gelen eserde tasavvufî remizlerle yaratılışın başlangıcı, Hz. Musa'nın Hz. Âdem'den önceki âlemin durumu hakkında Mevlâ'ya suali, Hz. Muhammed'in nurundan âlemin yaratılması, cebir, kader, ihtiyar, hüküm ve kazâ gibi hususlar işlenmiştir

1.3.5. Dürrü'n-Nizâm

Arapça, Farsça ve Türkçe manzum bir sözlük olan eser, yazarın Nazmü'l-Cevâhir adlı eserinin ilk şeklidir.

1.3.6. Nazmü'l-Cevâhir

Mesnevî nazım şekliyle ve aruzun muhtelif kalıplarıyla kaleme alınan 1300 beyitlik eser Arapça, Farsça ve Türkçe eş anlamlı kelimelerin sıralandığı manzum bir sözlüktür.

³ Antepli Aynî'nin eserleri ve içerikleri ile ilgili olarak daha ayrıntılı bilgiler için Mehmet Arslan, *Antepli Aynî Divanı*, Kitabevi Yay. İstanbul, 2004, adlı çalışmaya bakılabilir.

2. Ebcet Hesabı ve Tarih Düşürme

2.1. Ebcet Hesabı

Ebcet kelimesi Arap alfabesindeki harflerin kolaylıkla ezberlenmesi için harflerin birleştirilmesiyle meydana getirilmiş sekiz manasız kelimenin ilkidir. Ebcet ilk kelimenin adı olduğu gibi, aynı zamanda diğer kelimelerin tümünün adıdır (Yakıt 2003, 25). Ebcet hesabını oluşturan kelimeler sırasıyla şunlardır: Ebcet, hevvez, huttı, kelemen, sa'fas, karaşet, se haz, z/dazıglen.

ابجد هوز حطي كلمن سعفص قرشت ثخذ ضظغ

Ebcet hesabı yukarıda da belirtildiği üzere Arap alfabesindeki her bir harfin sayısal karşılığında meydana gelir. Bu harfler ve sayısal değerleri şöyledir:

elif (ا) : 1	ye (ي) : 10	kaf (ق) : 100
be (ب) : 2	kef (ك) : 20	ra (ر) : 200
cim (ج) : 3	lam (ل) : 30	şin (ش) : 300
dal (د) : 4	mim (م) : 40	te (ت) : 400
he (ه) : 5	nun (ن) : 50	se (ث) : 500
vav (و) : 6	sin (س) : 60	ha (ح) : 600
ze (ز) : 7	ayn (ع) : 70	zel (ذ) : 700
ha (ح) : 8	fe (ف) : 80	dad (ض) : 800
ti (ط) : 9	sad (ص) : 90	zi (ظ) : 900
		gayn (غ) : 1000

Ebcet hesabı günlük hayattan mimari eserlerin yapımına doğumdan ölüme kadar çok geniş bir alanda kullanılmıştır. Ebcet hesabının kullanıldığı yerleri kısa başlıklar altında şöyle sıralamak mümkündür: Günlük ihtiyaçlar ve haberleşmelerde, isim sembolü olarak, çocuğa isim verilirken, kitap ve makalelerde, resmi devlet kayıtlarında, fizik-matematik ve astronomi ile mimari, gibi fen bilimleri ile tasavvuf ve din gibi sosyal bilimlerde ve en son olarak da konumuz olan tarih düşürmelerde kullanılmıştır. Özellikle ebcet hesabı denildiği zaman akla ilk gelen tarih düşürme olduğu için zaman içinde söz konusu iki terim birbirlerinin yerine dahi kullanılır olmuştur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

2.2. Tarih Düşürme

Ebcet alfabesindeki her harfin bir sayıya karşılık olması özelliğinden istifade edilerek herhangi bir hadiseye, hesaplandığında o hadisenin meydana geldiği yılı verecek şekilde bir kelime, bir cümle, bir mısra veya bir beyit söylemeye “tarih düşürme” denir (Yakıt, 2003:66). Tarih düşürme geleneğinin ne zaman başladığına dair kesin bir bilgi yok. Ancak rivayete göre ilk manzum tarih mısraını Fatih devri ulemasından Hızır Bey söylemiştir.⁴ Bu arada Fatih Sultan Mehmet'in, fetihten önce yaptırmış olduğu bir cami için söylendiği zikredilen Arapça Câmîun zîde umru men amereh. H. 850/M.1446 (Bir cami ki yaptıranının ömrü ziyade olsun.) yanında Türkçe söylenmiş birçok tarih manzumesi de bulunmaktadır.

Ehl-i din İstanbul'u aldı cidâl ü cengile (H.857/M.1453)

İstanbul'un fethi tarih düşürmede bir milât olarak kabul edilirse eğer, söz konusu fetih için Fatih'in düşürdüğü tarihin burada zikredilmesinde fayda vardır:

Feth-i İstanbul'u fırsat bulmadılar evvelûn

Feth idüp Sultân Mehemed didi târîh: “Ahirûn”
(H.857/M.1453)

2.2.1. Tarih Düşürülen Konular

Ebcet hesabı ile tarih düşürmenin kullanıldığı yerler arasında bir paralelliğin varlığı dikkat çeker. Bu bağlamda tarih düşürmenin kullanıldığı yerleri şöyle sıralamak mümkündür: Mansıb ve tayin (padişahların tahta çıkışı/cülus), sadrazam, şeyhülislâm ve diğer tayinler; doğum; sünnet; evlenme ve düğün; ölüm, zafer ve fetih; umumî felâket; cami, mescid, medrese, han, hamam, köşk gibi çeşitli binaların yapılışı, kitapların tamamlanması, seyahatlar; taht kavgaları, isyan ve görevden azl; antlaşma, kongre ve sempozyum; yeni yıl tebriki ve kutlamalar; hiciv ve istihza ve diğer konular.

⁴ Bilindiği üzere bu Hızır Bey 1 Rebiülevvel 810-863/6 Ağustos 1407-1458, 59 yıllan arasında yaşayan büyük bir Türk alim ve şairidir. Nasreddin Hocanın torunlarından imiş. Fetihden sonra İstanbul'un ilk kadısı oldu. Tazarruat adlı edebî şaheserin sahibi olan Sinan Paşa'nın babasıdır. Akaide dair Kaside-i Nüniyesi çok meşhurdur, İstanbul'un karşı yakasında geniş bir arazisi vardı ki bugün orası onun adına izafeten Kadıköy diye adlandırılır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

2.2.2. Tarih Düşürme Çeşitleri

Tarih düşürme temelini ebced alfabesinden aldığı ve aynı zamanda bir edebî sanat olarak kabul edildiği için zaman içinde tarih düşürme üzerinde ciddi anlamda çalışmalar yapıldığı için sonuçta kendi içinde birçok farklı türü ortaya çıkarmıştır. Yani başlı başına bir bilmece gibi gözüken ebced alfabesi/hesabı, tarih düşürme konusunda birbirinden farklı ve zengin türevlerde ortaya konulabilme özelliğine sahipti. Ebced alfabesi/hesabının bu özelliği tarih düşürme için de söz konusu olmuş ve ebced sistemini meydana getiren harflerin ve bu harflerin karşılığı olan rakamların farklı şekillerde bir araya getirilmesiyle tarih düşürme çeşitleri ortaya çıkmıştır. İsmail Yakıt bunları başta ma'nen ve lafzen olmak üzere yediye ayırmış; ma'nen tarihleri de kendi içinde ondört başlıkta değerlendirmiştir.⁵

3. Antepli Aynî Divanı'ndaki Tarih Manzumeleri

Bu başlık altında Antepli Aynî Divanı'nda yer alan 522 tarih manzumesi üzerinde çeşitli açılardan bir inceleme gerçekleştirilmiştir.

3.1. Antepli Aynî Divanı'ndaki Tarih Manzumelerinin Yazılış Yılları

Antepli Aynî Divanı'ndaki 522 tarih manzumesinin yaklaşık 50 yıllık bir zaman dilimini içine aldığı tespit edilmiştir. Hicrî 1203-1252 yılları arasındaki 49 yılın 1204, 1205 ve 1214 tarihleri dışındaki tarihlerin hemen hepsini içeren tarihler söylenmiştir.

Tablo 1. Tarih manzumelerinin yıllara göre söyleniş sıklığı.

⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. İsmail Yakıt, *Türk-İslâm kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Yay. İstanbul, 2003.

	Yazılış Sıklıkları	Yazılış Tarihi
1	1	1203
2	2x4=8	1207, 1208, 1235, 1241
3	3x5=15	1209,1210,1212,1215,1225
4	4x3=12	1224,1236, 1243
5	5x2=10	1218,1237
6	6x8=48	1206, 1213,1220,1221,1234,1242,1245
7	7	1233
8	8x3=24	1222, 1240, 1244
9	10	1223
10	11x3=33	1228, 1229, 1251
11	12x3=36	1217,1219,1238
12	13	1231
13	14	1226
14	15	1232
15	16	1230
16	17	1246
17	19	1211
18	21x2=42	1227, 1239
19	25x2=50	1247, 1252
20	27	1249
21	37	1250
22	68	1248
Toplam	522	

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi şairin son yıllara doğru tarih manzumesi yazma konusunda diğer yıllara göre daha fazla tercih kullandığı dikkat çekmektedir. Özellikle H.1248 yılında söylediği 68 tarih manzumesi gerçekten dikkat çekici bir sayı olarak görülmektedir. Aynî, söz konusu yılda II. Mahmud'un sır kâtibi Mustafa Nûrî Paşanın vezareti, Ahmed Fethi Paşanın vezareti, Arab-zâde Ârif Efendi'nin oğlu Sadullah Efendinin sadr-ı rum oluşu, Varna'da tecdid olunan bir

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

camii, takyacı Camii'nin teccid oluşu, Beşiktaş'ta yeniden yapılan mektep ve muvakkıthâne (2), İbrahim Paşa camii şerifi, Kuleli bağda yeniden bina olunan camii (2), bir minare, top ve diğer mühimmat ambarı (2) ve Varna'daki yalı kapısı gibi konularda tarih manzumeleri söylemiştir.

3.2. Tarih Manzumelerinin Beyit Sayılarına Göre Tasnifi

Tarih manzumeleri genellikle tek bir mısra ya da beyit üzerine kurulmuştur. Gerçi tek bir kelime ya da ibareden meydana gelen tarihler de mevcuttur; ancak bu konuda genel temayül mısra ya da beyitten yanadır. Konuyla ilgili olarak İskender Pala, “Tarih manzumeleri bazen son derece kısa yani bir mısra veya beyit, bazen de iki beyit olurdu. Şair bir beyitte bir mısra giriş için, öteki ikinci mısra da tarih söylemek için kullanırdı. Bu tarih mısraları çoğunlukla etkileyici bir şekilde düzenlenirdi (Pala 2000, 381); Mercangil ise “edebiyatımızda daha çok mısra hâlinde olan bu tarihlerle geçmiş yüzyılların önemli olayları saptanmış bulunmaktadır. Evlenme, doğum, bir göreve atanma ve hatta sakal bırakma gibi günlük ve çok önemsiz olaylar için tarihler düşürülmüştür (Mercangil 1993, 104), diyerek şairlerin tarih düşürme hususunda tercihlerini ağırlıklı olarak mısra ya da beyitten yana kullanmış olduklarına işaret etmişlerdir.

Tablo 2. Tarih manzumelerinin mısra/beyit sayılarına göre kullanım sıklığı

	Tarih manzumelerinin mısra/beyit sayıları	Kullanım Sıklıkları
1	1 mısradan oluşan tarih manzumeleri	9
2	1 beyitten oluşan tarih manzumeleri	14
3	2 beyitten oluşan tarih manzumeleri	139
4	3 beyitten oluşan tarih manzumeleri	32
5	4 beyitten oluşan tarih manzumeleri	59
6	5 beyitten oluşan tarih manzumeleri	61
7	6 beyitten oluşan tarih manzumeleri	28
8	7 beyitten oluşan tarih manzumeleri	110
9	8 beyitten oluşan tarih manzumeleri	15
10	9 beyitten oluşan tarih manzumeleri	20
11	10 beyitten oluşan tarih manzumeleri	15

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

12	11 beyitten oluşan tarih manzumeleri	5
13	12 beyitten oluşan tarih manzumeleri	3
14	13 beyitten oluşan tarih manzumeleri	4
15	14 beyitten oluşan tarih manzumeleri	1
16	15 beyitten oluşan tarih manzumeleri	2
17	17 beyitten oluşan tarih manzumeleri	1
18	18 beyitten oluşan tarih manzumeleri	1
19	22 beyitten oluşan tarih manzumeleri	1
20	25 beyitten oluşan tarih manzumeleri	2
	TOPLAM	522

Tarih kıt'aları/manzumelerinin genellikle 2 beyitten meydana geldiğine dair genel kabul yukarıdaki tabloda da belirgin bir şekilde görülmektedir. Tabloya göre Antepli Aynî 522 tarih manzumesinin dörtte birini oluşturan 139 tanesini 2 beyit biçiminde söylemiştir. Tabloda dikkat çeken bir başka husus yaklaşık beşte birinden fazla bir sayıyı yedi beyitten meydana gelen tarih manzumelerinin oluşturmuş olmasıdır. Bununla birlikte şair tercihinin büyük bir oranda 2 ile 7 beyitler arasında şekillendiği görülmektedir.

Yukarıdaki tablonun dışında Aynî Divanı'nın tarih manzumeleri başlığı altında yer almayan birkaç tane daha tarih manzumesi vardır. Bunların ilki hem III. Selim vafında hem de üç anbarlı bir geminin denize indirilişini konu alan 46 beyitten müteşekkil 4 numaralı kaside, ikincisi Hurşid Paşa vafında ve onun yeni bir yıla girişi üzerine söylenmiş 40 beyitlik 6 numaralı kaside, üçüncüsü Tayyar Paşa vafında ve divanın tertibi üzerine söylenmiş olan 51 beyitlik 8 numaralı kaside ve dördüncüsü de Hâlet Efendi vafında söylenmiş olan 67 beyitlik kasidedir. Bunlara ilave olarak bir de III. Selim'in 1223/1808 yılında şehadeti üzerine söylenmiş olan mersiye konulu tercî-bendin 113 beytinde geçen "Dâver-i 'âlem cenâb-ı Şeh Selîm oldı şehîd" tarih mısraı ile divandaki tarih sayısı 527 olmaktadır.

3.3. Tarih Manzumelerinde Kullanılan Vezin Kalıpları

Antepli Aynî Divanı'ndaki tarih manzumelerinin birbirinden değişik ve oldukça zengin aruz kalıplarıyla söylendiği tespit

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

edilmiştir. Söz konusu tespit aşağıdaki tabloda da açık bir şekilde görülmektedir.

Tablo 3. Tarih manzumelerinde kullanılan vezinlerin kullanım sıklıkları

	Tarih manzumelerinde tercih edilen vezin kalıpları	Kullanım Sıklıkları
1	Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün	212
2	Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün	125
3	Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün/ Fe'ilün	46
4	Müstef'ilün/ Müstef'ilün/ Müstef'ilün/ Müstef'ilün	43
5	Mef'ûlü/ Fâ'ilâtün/ Mef'ûlü/ Fâ'ilâtün	26
6	Mefâ'ilün/ Fe'ilâtün/ Mefâ'ilün/ Fe'ilâtün	19
7	Müfte'ilün/Fâ'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün	15
8	Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün	11
9	Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün/ Fe'ilün	6
10	Mef'ûlü/ Fâ'ilâtü/ Mefâ'ilü/ Fâ'ilâtü	4
11	Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/Fa'ülün	3
12	Fe'ilâtün/ Mefâ'ilün/ Fe'ilün	3
13	Müfte'ilün/Fâ'ilün/Müfte'ilün/ Müfte'ilün	2
14	Mef'ûlü/ Mefâ'ilü/ Mefâ'ilü/ Fa'ülün	1
15	Mef'ûlü/ Mefâ'ilün/ Mef'ûlü/Mefâ'ilün	1
16	Müfte'ilün/ Mefâ'ilün/ Müfte'ilün/ Mefâ'ilün	1
17	Müfte'ilün/ Müfte'ilün/Fâ'ilün	1
18	Müstef'ilün/ Müstef'ilün/ Müstef'ilün	1
19	Müstef'ilâtün/ Müstef'ilâtün	1
20	Mef'ûlü/ Fâ'ilâtün	1
	TOPLAM	522

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere tarih manzumelerinin beşte ikisini Remel bahrindeki Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün kalıbı oluşturmaktadır. Bu kalıbı 125 kullanım sıklığı ile Hezec bahrindeki Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün kalıbı

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

izlemektedir. Antepli Aynî Divanı'nda tespit edilen bu sonuç başta gazel olmak üzere diğer nazım şekilleri için de geçerlidir. Dahası bu konuda, yani divanlardaki aruz kalıplarının kullanım sıklıkları üzerine, yapılmış bir çalışma da benzer sonuçların elde edildiği görülmüştür (İpekten 1989, 251-256). Söz konusu çalışmada Remel bahrindeki 10395 gazelin 6955'inde Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün kalıbı, Hezec bahrindeki 5980 gazelin 2931'inde ise Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün kalıbı; aynı şekilde 1406 kıt'anın 733'ünde Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün ve 967 kıtanın 618'inde de Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün kalıbı kullanılmıştır. Söz konu rakamlar Aynî Divanı'ndaki sayılarla paralellik arz etmektedir.

3.4. Tarih Manzumelerinin Türlerine Göre Değerlendirilmesi

Tarih manzumelerinde tarihin bulunduğu mısra ya da beyte "tarih mısraı ya da tarih beyti" denilir. Tarih mısraı ya da beytinden önce söylenilmiş beyitlerde genellikle tarih manzumesinin ne için yazıldığına dair açıklayıcı ya da tavsifi/tasvirî bilgiler yer almaktadır. Yani eğer düşürülecek tarih, tarihi bir olaya ait ise bu olay hakkında, bir ölüm olayı ise, ölen kişi hakkında, bir mimarî eserin yapımı ile ilgiliyse o mimarî eserin belli başlı özellikleri üzerinde durulur.

Tarih manzumeleri söylenişleri, harflerin kullanışları ve yapısı gibi çeşitli açılardan bir değerlendirme ve tasnife tabi tutulabilir.

a. Genel olarak tarih manzumeleri lafzen/sözlü, manen/anlamca ve lafzen/manen-söz/anlam şeklinde olmak üzere üç farklı şekilde söylenebilmektedir. Bu çerçevede Antepli Aynî Divanı'ndaki tarih manzumelerinin türlerinin kullanım sıklıkları aşağıdaki tabloda şekilde görülmektedir.

Tablo 4. Söylenişleri bakımından tarih çeşitleri	Sözle/Lafzen Söylenenler	7 tane (145-159-256-357-358-372-402)
	Anlamca/Ma'nen Söylenenler	509 tane
	Söz ve Anlamca/Lafzen ve Ma'nen Söylenenler	6 tane (141-206-211-351-354-355)
	TOPLAM	522

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Aynî Divanı'nda yer alan 522 tarih manzumesinden 7'si sözle, 6'sı söz ve anlamca, geri kalan 509'u da anlamca söylenmiş tarihlerden oluşmuştur. Bu tablo tarih manzumelerinin daha çok ma'nen/anlamca söylendiğini işaret etmektedir.

1. Lafzen/sözle söylenen tarihe bir örnek:

“Bârekallâh bin iki yüz kırk tokuzdur sâlimiz”
(H.1249/M.1833-34)

بارک الله بىک ایکی یوز قرق طقوزدر سالىمز

2. Lafzen ve ma'nen/söz ve anlamca söylenen tarihe bir örnek:

Didim lafzen ü ma'nen ‘Ayniyâ ta'mirine târîh
“Güzel buldı bu ma'bed bin iki yüz altıda tecdîd”
(H.1206/M.1791-92)

كوزل بولدى بو معبد بىک ایکی یوز التیده تجدد

3. Ma'nen/anlamca söylenen tarihe bir örnek:

Yazdı dizdâr-ı tabî'at ‘Ayniyâ târîh-i tâm
“Müjde Hân Mahmûd-ı Adlî eyledi kal'a binâ” (H.1232/M.
1816-17)

مژده خان محمود عدلى اولدى قلعه بنا

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

b. Tarih manzumelerinin bir başka tasnif şekli, tarih mısra/beytini meydana getiren harflerin durumuyla ilgilidir. Bu bağlamda tarih manzumelerinde tarih düşürülen mısra ya da beyitler ya mısrayı meydana getiren bütün harflerin hesaplanmasıyla, ya sadece noktalı harflerin hesaplanmasıyla, ya noktasız harflerin hesaplanmasıyla elde edilebilmektedir.

Tablo 5.Harflerin Kullanılışı Bakımından Tarih Çeşitleri

Bütün Harflerle Söylenenler(Tam Tarih)	350
Noktalı Harflerle Söylenenler	166
Noktasız Harflerle Söylenenler	-
Noktalı ve Noktasız Harflerle Söylenenler	6
TOPLAM	522

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Antepli Aynî Divanı'nda ağırlıklı olarak tam tarihlerden yana bir tercih söz konusudur. 522 tarih manzumesinin yaklaşık üçte ikisini oluşturan 350 tanesi tam tarihle, 166 tanesi noktalı harflerle ve 6 tanesi de “mu'cem ü muhmel/noktalı ve noktasız harflerle” söylenmiştir. Divanda noktasız harflerle söylenen tarih manzumesi bulunmamaktadır. Aşağıda söz konusu tarih manzumelerine birer örnek verilmiştir.

1. Tam tarih: Bir mısra ve beytin bütün harfleri (tam olarak) hesaba katılır.

Târih-i tâm Aynî afâka müjde itdim

‘Ârif Efendi müfti oldu yine cihâna (H.1206/M. 1791-92)

عارف افندي مفتي اولدي يينيه جهان

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

2. Mu'cem/cevher/noktalı harflerle oluşturulan tarih: Bir mısranın veya beytin sadece Arap alfabesinin noktalı harflerinin hesaba katılması ile tarih düşürülmesidir. Buna cevher, cevherin, mu'cem ve menkut adları da verilir ve tarih düşüren kimse bu kelimelerden birini şiirinde kullanmak suretiyle tarih düşürme türüne işaret düşer.

Hurûf-ı cevher ile 'Ayniyâ Didim târîh

“Bilâl Aga'nın için âb-ı zezem-i lutfın” (H.1221/M.1806-7)

بلال آغانك ايچن آب زمزم لطفن

3. Muhmel/noktalı harflerle oluşturulan tarih: Bir mısranın veya beytin Arap alfabesinin sadece noktasız harflerinin hesaba alınması ile elde edilir. Antepli Aynî Divanı'nda sadece muhmel/noktasız harflerle söylenmiş bir tarih manzumesi bulunmamaktadır.

4. Mu'cem u muhmel/noktalı ve noktasız harflerle oluşturulan tarih:

Târih-i lafzî mu'cem ü mühmel gibi târîh olur

“Küttâba müjde pür-hüner Râsîh Efendidir re'is” (H.1211/M.1796-97)

کتابه مزده پرنر راسح افندیدر راس

5. Dü-tâ tarih düşürme: Bir beytin her iki mısraında da aynı tarih bulunur yani iki değişik şekilde tarih düşürülür.

Reis oldukda Pertev söyledim Aynî iki târîh

Biri dürr-i yem-i 'îrfân biri necm-i dirahşânî

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Mehemmed Pertev'i Allâh devletde re'is etdi (1242)

Riyâset mesnedin Pertev Efendi kıldı nûrânî (1242)

محمد پرتوی الله دولتله رأس اتدی

ریاست مسنندن پرتو افندی قلدی نورانی

6. Tamiyeli tarih düşürme: Bu usulde bir mısradaki Arapça harflerinin ebced değerlerinin toplamı bazen belirtilmek istenilen tarihten noksan veya fazla olabilir. Söz konusu noksanlık veya fazlalığın bir bilmece gibi beyitten ortaya çıkarılması gerekir.

Ta'miyem târîh içinde fehm ider ehl-i sühan

Geldi Hikmet beg denizden hacc idüp İstanbul'a (1228)

گلدی حکمت بک دکز دن حج ایوب استانبول

c. Tarih manzumeleri yapısı itibariyle farklı şekillerde kaleme alınmış olabilir. Örneğin sadece bir mısradaki harflerin tamamının söylendiği şekilde olabileceği gibi, bir beyitteki harflerin tamamının söylendiği tarihler de olabilir. Az da olsa bir mısradaki bir iki kelimenin söylenmesiyle düşürülen tarihler de bulunmaktadır.

Tablo 6. Tarih manzumelerinin yapısı

Bir mısradaki söylenilen tarihler	518
Bir beyitte söylenilen tarihler	2(78-355)
Mısradaki kelimelerle söylenilen tarihler	2(4-284)
TOPLAM	522

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Yukarıdaki tabloda Aynî Divanı'ndaki tarih manzumelerinin yapısı ile ilgili olarak dikkat çekici bir husus görülmektedir: 522 tarih manzumesi içinde sadece 78 ve 355 numaralı tarihler iki beyitte; 4 ve 284 numaralı tarihler ise mısradaki kelimelerin bir kısmı ile yapılmıştır. Geri kalan 518 tarih manzume mısrayı oluşturan bütün kelimelerin ve harflerin kullanılmasıyla gerçekleştirilmiştir.

3.5. Tarih Manzumelerinin Yazılış Sebeplerine Göre Tasnifi

Tarih düşürme konusunda bilgi veren kaynakların birçoğu tarih manzumelerinin neredeyse her konuda söylenmiş olduğu konusunda hemfikirdirler. Kuşkusuz her konu içinde mimari yapılar, bir göreve atanma ve ölüm üzerine söylenmiş olan tarih manzumelerinin diğerlerine göre daha ön plâna çıktığı ayrı bir gerçekliktir. Bu bağlamda Antepli Aynî Divanı'ndaki 522 tarih manzumesi üzerine gerçekleştirilen incelemede yukarıdaki genel tespit paralelinde sonuçlarla karşılaştığımızı belirtmek gerekir.

Tablo.7. Tarih manzumelerinin yazılış sebeplerine göre dağılımı

	Yazılış Sebepleri	Yazılış Sıklıkları
1	Mimarî eser, cami, köşk, mektep vs.	211
2	Göreve atanma	99
3	Ölüm	73
4	Doğum	51
5	Yeni yıl	24
6	Fetih	12
7	Denize gemi indirilmesi	11
8	Evlenme	11
9	Sünnet	7
10	Hacca gitme	5
11	Sakal bırakma	5
12	Cülus/padişahın tahta çıkması	4
13	Padişaha bir yerin anahtarının ver	3
14	Ru'us alma	3
15	Nişan taşı dikme	1
16	Bir eserin zeyli	1
17	Diğer/	1
	TOPLAM	522

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Antepli Aynî Divanı'ndaki tarihlerin büyük bir çoğunluğu mimari eserlerin yapımı üzerine söylenmiştir. 522 tarih manzumesinin 211'ini oluşturan mimari eserleri sırasıyla 99 manzume ile göreve atanma, 73 manzume ile ölüm ve 53 manzume ile de doğum gibi konular izlemektedir.

3.6. Tarih Manzumelerinin Dil ve Üslubu Hakkında

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Tarih manzumelerinin dil ve üslubu hususunda öncelikle şunları söylemek gerekir: Diğer tarih manzumesi yazan şairler gibi Aynî de manzumelerinde Divan şiirinin kendisine has dili dışında bir dil kullanmamıştır. Başta mimarî eserlere yönelik manzumeler olmak üzere hemen bütün manzumelerde şairin çok iyi bir gözlem kabiliyetine sahip olduğu ve söz konusu gözlemlerini de başarılı bir şekilde şiire yansıttığı görülmektedir. Ancak diğer tarih manzumelerinde olduğu gibi Aynî'nin de bazı tarih manzumelerinde benzer ifadeleri tekrar tekrar kullandığı görülmektedir. Kuşkusuz tarih manzumelerinin can alıcı noktası tarih beyti/mısrası olduğu için bazı durumlarda tarih beyti/mısrarı dışındaki beyitler mani ve türkülerdeki doldurma dizelere benzer bir durum arz etmektedir. Bununla birlikte bazı manzumelerde ise örneğin ölüm gibi, ölmek fiili yerine birbirinden farklı ifadeleri kullanarak, üslubunu daha renkli ve zengin kılmayı başarmıştır:

Havf şâhin-i ecel kapdı Yusufçuk yavrusun 507
 Cennet-i me'vâyı itdi Mustafa Agâh cây (506)
 Kûy-ı ukbâda mekân eyledi (502)
 Dâr-ı bekâya rihlet eyledi (501)
 Atdı cebe-hâneci cân topını âh âh (495)
 Huzûr-ı izzete oldı Âli Dede azm (494)
 Gûlzâr-ı huldı mesken eyledi (493)
 Dünyâ-yı denîden gitdi (486)
 Bâz-ı ecel sayd itdi (470)
 Gitdi (469)
 Dârü'l-cinânı halce-gâh eyledi (464)
 Ehl-i dünyâyı fedâ eyledi (452)
 Ömrü gündüz zevâle erdi (508)

Aynî yukarıda da belirtildiği üzere bazı tarih manzumelerinde kalıp ifadeleri kullanma yoluna gitmiştir. Özellikle bir göreve atanma ya da üst düzey bir şahıs tarafından yapılan mimari bir eser veyahut da bir savaş sonucunda düşürülen tarihlerde bahse konu olan şahsın mevkisinden hareketle birbirine benzer ifadeleri kullandığı dikkat çekmektedir. Bu tip tarih manzumelerinde, manzumenin beyit sayısına bağlı olarak, ilk iki-üç beyitte önce Sultan II. Mahmud'un övgüsü yapılmakta, daha sonra da kimin için tarih manzumesi yazılmışsa, o kişi hakkında övgü dolu sözler söylenmektedir.

Sultan II. Mahmud vafında söylenen sözler:

Şâh-ı Mahmudu'ş-şiyem/siyer-27, 35, 36,
Cenâb-ı şâh-ı Mahmudu'ş-şiyem -2,14, 30, 34
Hazret-i sultan-ı Mahmudu's-siyer-21

Gerçekte yukarıda Sultan II. Mahmud vafında dile getirilen sözler, çok sayıda tarih manzumesi için geçerli bir durumdur ve ister bir göreve atanma ile ilgili olsun, isterse bir binanın yapımı ile ilgili olsun hemen hepsinde benzer bir söylemin dile getirildiği dikkat çeker.

3.7. Tarih Manzumelerinin Kompozisyonu

Konusu ne olursa olsun-beyit sayısına bağlı olarak- tarih manzumelerinde benzer bir yöntemin izlendiğini bu bağlamda tarih manzumelerinin birçok bölümden meydana geldiğini söylemek mümkündür:

1. Tarih manzumesinin ne ya da kim için söylenildiğini belirten başlık.
2. Tarih manzumesine konu olan binayı yaptıran ya da kişiyi makama getiren hakkında övgü dolu sözler söylenir.
3. Tarih düşürülen konu hakkında genel tavsif ve tasvirlerde bulunulur.
4. Tarih manzumesine konu olan şahıs, olay veya bina hakkında bilgiler verilir. Tavsifi yada övgüsü yapılır.
5. Tarih manzumesinin türü belirtilir. Tam, noktalı ve noktasız gibi.
6. Tarih beyti/mısraı/kelimesi söylenir.

Ancak bütün tarih manzumelerinde yukarıdaki bölümlerin hepsini birden görmek mümkün değildir. Örneğin aşağıya alınan Aynî Divanı'ndaki 21 numaralı tarih manzumesinde bütün bölümler yer almaktadır:

Berây-ı Sadâret-i Merhûm İsbartalı 'Ali Paşa
I. Bölüm

1 Hazret-i sultân-ı Mahmûdu's-siyer kim 'adl ile
II. Bölüm
Kabza-i teshîrine aldı cihâmı kıldı râm

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

- 2 Pâdişâh-ı mihr-i şevket dâver-i meh-kevkebe
II. Bölüm
Husrev-i encüm-sipâh İskender-i gerdûn- hıyâm
- 3 Şevket-i iclâl ile mühr-i humâyûnı virüp
III. Bölüm
Âsaf-ı devrân ‘Ali Paşayı kıldı şâd-kâm
- 4 İntizâm-ı dîn ü devlet râhat-ı ‘âlem için
IV. Bölüm
Virdi ol sadr-ı Felâtun-râya istiklâl-i tâm
- 5 Hazret-i destûr-ı ferhunde-kadem vâlâ-himem
IV. Bölüm
Âsaf-ı Haydar-şiyem Rüstem-haşem Dârâ-gulâm
- 6 Sâhib-i seyf ü kalem Dârende-i tabl u ‘âlem
IV. Bölüm
Saf-der-i Hatem-kerem dâdâr-ı memdûhu’l-ümem
- 7 ‘Ayniyâ târîh-i tâmın müjde itdim devlete
V. Bölüm
“Şân ile mühri alup oldu ‘Ali Paşa be-nâm”
VI. Bölüm

(H.1228/M.1813)

Yukarıdaki tarih manzumesinin birinci bölümünde tarih manzumesinin yazılma nedeninin açıklandığı başlık yer almaktadır. Burada “Berây-ı Sadâret-i Merhûm İsbartalı ‘Ali Paşa” ifadesiyle söz konusu tarih manzumesinin İspartalı Ali Paşa’nın sadaret makamına getirilmesi dolayısıyla söylendiği belirtilmiştir. Manzumenin ikinci bölümünü oluşturan ilk iki beyitte İspartalı Ali Paşa’yı sadaret makamına getiren Padişahın (II. Mahmud)tavsifi/övgüsü yapılmıştır. Üçüncü bölümü oluşturan üçüncü beyitte tarih manzumesinin kimin için söylenildiği belirtilmiştir. Dördüncü bölümü oluşturan dört, beş ve altıncı beyitlerde Ali Paşa övülmüştür. Beşinci bölümde yani 7. beytin ilk mısraında tarih manzumesinin türü belirtilmiş; altıncı ve son bölümü oluşturan son mısra da ise tarih manzumesi yazılarak H.1228 tarihi düşürülmüştür. Görüldüğü gibi İspartalı Ali Paşanın sadaret makamına getirilmesi dolayısıyla söylenen tarih manzumesi altı bölümden meydana gelmiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Aşağıdaki tarih manzumesinde ise söz konusu bölümlerden sadece dört tanesi bulunmaktadır:

Selimiye Hamâmınadır

I. Bölüm

- 1 Pâk-tiyet âb-ı rûy-ı saltanat Sultân Selîm
II. Bölüm
Yapdı İhsâniyye'de germ-âbe kim misli 'adîm
- 2 Baksa 'Aynî bayılır ins ü perî târihine
III. Bölüm
"Yapdı hammâmı âb u tâb virdi şeh Selîm
IV. Bölüm

(H. 1217/M.1802-03)

Kuşkusuz yukarıdaki iki örnek tarih manzumesinde belirtilen yöntem, bütün tarih manzumeleri için söz konusu değildir. Çünkü tarih manzumelerinin bir kısmı bir mısra veya bir beyitten de meydana gelebilmekte, tarih manzumelerinin bölüm sayısı da buna göre değişiklik gösterebilmektedir.

SONUÇ

Antepli Aynî'nin tarih düşürme geleneği içinde ayrı bir yeri olduğu kabul edilen gerçekliktir. İlk tarih manzumelerinden Aynî'nin tarih manzumelerine kadar geçen süre içinde tarih düşürmenin ciddi bir gelenek hâline geldiğini belirtmek gerekir. Yine geçen zaman içinde tarih düşürmenin gelenekselleşmesinin bir sonucu olarak konu ve tür bakımından da bir zenginliğe kavuşması dikkat çekici bir husustur. Edebiyat tarihlerinde ve konuyla ilgili kaynaklarda Hızır Paşa, Bursalı Haşimî ve Surûrî gibi tarih manzumeleriyle ön plana çıkan şahsiyetlerin hemen yanı başında Antepli Aynî'nin adının da anılması, Aynî'nin bu türdeki başarısının doğal bir sonucu olsa gerek. Her ne kadar bazı kaynaklar (Bâğçe-i Safâ-endûz ve 19. Asır Türk Edebiyatı gibi) Aynî'nin hem kişiliği hem de sanatı hakkında fazla takdîrîkâr ifadeler kullanmasalar da, yine de "Bâbîâli Hocası" olarak anılması ve sık sık II. Mahmud'un iltifatlarına mazhar olması onun Divan şiirinin son zamanlarını yaşadığı bir süreçte yetişmiş hatırı sayılır bir şair olduğunu göstermektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi Aynî Divanı'ndaki tarih manzumelerinin büyük bir çoğunluğu bir mısradan düşürülen tarihlerden meydana gelmiştir. Bununla birlikte 522 tarih manzumesinden 43 tanesinde iki aynı tarih düşürüldüğü tespit edilmiştir. Ayrıca H.1242'de, hâlen İstanbul Yıldız Üniversitesi Davut Paşa Kampüsü olarak hizmet veren Davut Paşa Kışlası'nın inşası için

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

on beyitten meydana oluşan ve her bir mısraı mu'cem tarih ile oluşturulmuş 180 numaralı 20 tarih mısraı da dikkat çeken tarih manzumelerinden biridir. Şair Sultan Mahmud'un yaptırdığı söz konusu kışlayı bir yandan övme bir yandan da tarih düşürme başarısını göstermiş; şiir bu hâliyle kıt'a-ı kebire özelliği taşımaktadır. Benzer şekilde 265 numaralı tarih de her bir mısraı tam tarih ile kaleme alınmış olan altı beyit 12 tarihten meydana gelmiştir.

Tarih manzumelerinin önemini ortaya koyan delillerden birisi de dönemin bazı olaylarına ışık tutmasıyla ilgilidir. Bir bina yapımı, onarımı, bir savaş, bir doğum veya ölüm olayı hakkında çok kaynakta bulunması mümkün olmayan bilgilere bazen tarih manzumeleri aracılığıyla sahip olunur. Örneğin H.1228 tarihinde düşürülen ölüm olayıyla ilgili iki tarih manzumesinde (Antepli Aynî Divanı'ndaki 498-499 numaralı tarihler) bahse konu kişilerin taun/veba hastalığından öldükleri anlatılmaktadır. Bu olay hem tarih hem de tıp araştırmacıları açısından önemli bir bilgi olabilir. Çünkü bu bilgi, o yıllarda gerçekten bir veba salgınının olup olmadığı, olmuşsa bunun sonuçlarının ne olduğu konusunda yol gösterici bir kaynak olabilir.

Antepli Aynî Divanı'ndaki 522 tarih manzumesi içinde şairin doğduğu yerle ilgili bir örnek yoktur. Sadece o dönemin önde gelen şahsiyetlerinden biri olan Mütercim Âsım Efendi'nin oğlunun doğumu ve yine Mütercim Âsım Efendi'nin ruus makamına getirilişi dolayısıyla **Mütercim-i Kâmûs u Burhân ve Ser-âmed-i Münşiyân 'Âsım Efendi Merhûmun Mahdumı Vilâdetine** başlığı altında düşülen bir tarih vardır.

Antepli Aynî, söylediği tarih manzumeleri ile aynı zamanda çevresinde olup bitenlere karşı duyarsız kalmadığını, dahası bu konuda diğer şairlere nazaran daha hassas bir tavır içine girdiğini ortaya koymuştur. Özellikle çeşitli binaların yapımı, doğum, ölüm, evlenme ve bir göreve atanma ya da azledilme gibi tarih manzumelerinde bu özelliğini daha net bir şekilde gözler önüne sermeyi başarmıştır.

KAYNAKÇA

ARSLAN Mehmet, **Antepli Aynî Divanı**, Kitabevi Yay. İstanbul, 2004.

MENGİ Mine, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Akçağ Basımevi, Ankara 2002.

MERCANLIGİL Muharrem, **Ebcad Hesabı**, Doğuş Limited Şirketi Matbaası, Ankara, 1960.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

PALA İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Ötüken Yay. İstanbul, 2000.

TANPINAR Ahmet Hamdi, **19. Asır Türk Edebiyatı**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1988.

UNAT Faik Reşit, **Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu**, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1974.

YAKIT İsmail, **Türk-İslâm kültüründe Ebcad Hesabı ve Tarih Düşürme**, Ötüken Yay. İstanbul, 2003.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*